

Een groot schrijver, maar dát zeggen ze niet

Een onderzoek naar Godfried Bomans' Erik of het klein insectenboek

Bachelorwerkstuk Moderne Letterkunde

Naam: Jorien de Boer

Studentnummer: s4151925

Datum: Juli 2015

Begeleider: Prof. dr. J.H.T. Joosten

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Status questionis	4
Godfried Bomans in de literatuurgeschiedenis.....	5
Godfried Bomans in de dagbladen – kwantitatieve analyse.....	7
Godfried Bomans in de dagbladen – kwalitatieve analyse	8
Conclusie	11
Literatuur.....	14

Inleiding

Godfried Bomans was tijdens zijn leven een veel gelezen auteur maar de bekendheid van weleer is tegenwoordig grotendeels verloren gegaan. Ten dele geldt dat ook voor zijn bekendste werk, *Erik of het klein insectenboek*. Het verhaal lijkt op een sprookje; Bomans schrijft over de avonturen van de jonge Erik Pinksterblom die in het schilderij ‘Wollewei’ terecht komt. Het schilderij dat boven Erik zijn bed hangt, blijkt een levendige insectenwereld te verbergen en Erik beleeft er de wonderlijkste avonturen. Bomans schreef het verhaal op in zeven schoolschriften aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog en het boek werd uitgebracht in 1941. Bij het verschijnen van *Erik* was het succes groot: in hetzelfde jaar kreeg het boek al tien herdrukken.¹

Bomans was behalve een bekende auteur met meer dan zestig titels op zijn naam, ook een bekende Nederlander en zijn populariteit was enorm. Behalve op papier was Bomans ook als spreker zeer verstaanbaar en hij trad vaak op bij de radio en televisie, toen nog nieuwe mediakanalen.² Echter, vanwege de nuchtere Hollandse mentaliteit was het voor Bomans juist door zijn populariteit moeilijk om als schrijver gewaardeerd te worden, schrijft Ed Popelier in 1981 in *Godfried Bomans*.³ Daarnaast heeft de literaire kritiek weinig aandacht aan Bomans besteed en ook in de literatuurgeschiedenissen wordt Bomans slechts zijdelings genoemd.⁴ Popelier noemt zelfs maar drie recensies uit de dagbladen en tijdschriften die bij de publicatie van *Erik of het klein insectenboek* aandacht besteedden aan *Erik: Het Vaderland*, *De Tijd* en *De Telegraaf* schreven in 1941 over het verhaal.⁵ Dat is echter wel erg kort door de bocht: in de databank Delpher zijn naast vele advertenties over *Erik*, acht artikelen en recensies uit 1941 te vinden.

Tijdens zijn leven is Bomans erg populair maar Brigitte Raskin schrijft in *De Nieuwe*: ‘Het belang van iemand als Godfried Bomans verloopt wel aanzienlijk bij zijn dood.’⁶ Popelier spreekt dit in 1981 met klem tegen en ook in de 21ste eeuw is Bomans nog niet vergeten getuige de actie ‘Nederland Leest’ van de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) waarbij in 2013 *Erik of het klein insectenboek* door de bibliotheek als cadeau werd verspreid onder alle leden. En dat is nog niet alles: in 1979 publiceerde Hank Onrust een tv-serie naar het boek van Bomans⁷ en in 2004 verscheen de familiespeelfilm *Erik of het klein insectenboek*. Daarnaast verschaft de databank Lexisnexis inzicht in de aandacht voor *Erik*: vanaf 1992 tot de dag van vandaag zijn er duizend hits beschikbaar. In dit onderzoek zal ik proberen de grote lijnen te schetsen van de receptiegeschiedenis

---

¹ M. van der Plas 1972, p. 15

² E. Popelier 1981, p. 76

³ E. Popelier 1981, p. 77

⁴ E. Popelier 1981, p. 78

⁵ E. Popelier 1981, p. 90

⁶ Citaat uit Popelier 1981, p. 76

⁷ Anoniem 1977

van *Erik of het klein insectenboek*. De receptiegeschiedenis begint in 1941 bij de publicatie van het boek en eindigt (vooralsnog) in 2013 wanneer het verhaal in de schijnwerpers wordt gezet door de actie Nederland Leest.

Status questionis

De reputatie van Godfried Bomans lijkt nogal dubbelzinnig: enerzijds wordt zijn werk gewaardeerd door de lezer, getuige de oplagecijfers van *Erik*, en ook als publiek figuur was Bomans erg geliefd. Anderzijds wordt er door de literatuurcritici voorbijgegaan aan het werk van Bomans en in de literatuurgeschiedenissen wordt Bomans nauwelijks besproken. Voor mijn onderzoek maak ik gebruik van recensies en andere krantenartikelen uit de databanken Delpher, Lexisnexis en Literom. Voor dit onderzoek heb ik enkel gebruik gemaakt van online gearchiveerde papieren bronnen maar ongetwijfeld zijn er nog veel meer online artikelen over Bomans te vinden. Die worden in dit onderzoek echter buiten beschouwing gelaten. Behalve uit kranten heb ik ook veel informatie kunnen halen uit de bundel *Herinneringen aan Godfried Bomans* onder redactie van Michel van der Plas uit 1972 en uit het werk van Popelier. Tevens heb ik verschillende literatuurgeschiedenissen (vergeefs) gebruikt: op zoek naar referenties over Godfried Bomans kwam ik in de bestaande literatuurgeschiedenissen nogal bedrogen uit omdat er weinig is gepubliceerd over Bomans.

Knuvelder, de literair geschiedschrijver in Nederland na de Tweede Wereldoorlog, laat zijn literatuurgeschiedenis in de eerste instantie lopen tot auteurs die voor 1916 debuteerden. Bomans staat daar uiteraard nog niet tussen. Pas in de heruitgave *Beknopt handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* uit 1982 neemt Knuvelder ook auteurs op die na 1916 debuteerden. Knuvelder wijdt een complete alinea aan Bomans, wat erg veel is ten opzichte van andere literatuurgeschiedenissen.⁸ Bomans wordt door Knuvelder in het humoristische genre geplaatst en daarbij wordt opgemerkt dat Bomans 'een van de meest gelezen auteurs in dit genre is'.⁹

In de literatuurgeschiedenis van Brems uit 2006 worden de naam en het werk van Bomans slechts genoemd als voorbeelden. Net als Knuvelder plaatst ook Brems Bomans in het humoristische genre. Daarnaast schrijft Brems over de Prismapockets; van alle beschikbare titels werden de boeken van Bomans in deze pocketreeks het best verkocht. Tevens dient Bomans als voorbeeld van een van de eerste auteurs die in de media verschijnen.¹⁰

Naast deze twee belangrijke literatuurgeschiedenissen zijn er verschillende werken over Bomans verschenen waarin de auteur en zijn werk meer aandacht krijgen dan enkel een alinea. In de

---

⁸ Vergelijk met Brems, Anbeek en NLG; slecht Brems neemt de moeite om Bomans enkele malen te noemen.

⁹ Knuvelder 1982, p. 520

¹⁰ Brems 2006, p. 47, 198, 226

bundel onder redactie van Van der Plas schrijven verschillende auteurs over Bomans. Opgenomen auteurs zijn nabestaanden van Bomans, maar ook literatuurcritici als Kees Fens en vriend Simon Carmiggelt hebben een bijdrage geleverd. Carmiggelt weet in de bundel de heersende opinie over het werk van Bomans goed te raken: 'Bomans is een groot schrijver. Maar je mag het alleen niet zeggen.'¹¹ Fens is iets voorzichtiger met lovende woorden, hij noemt Bomans 'te vergroeid in zijn rollen om tot die lagen van zichzelf door te dringen waar de basis van een groot schrijverschap ligt.'¹² Daarnaast schaarde ook Fens het proza van Bomans onder het humoristische genre.

Het bijna honderd pagina's tellende boek van Popelier gaat volledig over Bomans en zijn belangrijkste werken. Popelier draagt op verschillende manieren bij aan de beeldvorming rondom Bomans; de waardering van het lezerspubliek en de critici ten opzichte van Bomans wordt beschreven, Bomans' bibliografie is opgenomen en er is een lijst met secundaire literatuur en boekbesprekingen in dagbladen en tijdschriften opgenomen.

Tenslotte moet het werk van Jac Aarts genoemd worden. Tussen 2001 tot 2006 verscheen de *Bomans Krant* waarin liefhebbers stukken bijdroegen over Bomans. Wat in deze krant over Bomans verscheen, is echter niet te rekenen tot het academisch onderzoek maar werd uitsluitend gepubliceerd als liefhebberij. De bijdragen aan deze krant bundelde Jac Aarts in vijf delen 'Bomansstudies'. Achterin zijn bundels in het colofon schrijft hij: 'Deze non-commerciële, educatieve uitgave richtte zich op berichtgeving over het werk en de persoon van schrijver-voordrachtskunstenaar Godfried Bomans (1913-1971).'13

Uit het voorgaande komen twee opmerkelijke zaken naar voren. Ten eerste is de academische literatuur over Bomans zeer summier en ten tweede valt het op dat er enkel is gekeken naar het werk van Bomans als geheel. In veel literatuurgeschiedenissen wordt Bomans slechts genoemd als voorbeeld. Echter, *Erik of het klein insectenboek* werd in 2013 niet zomaar gekozen voor Nederland Leest; ieder boek voor deze actie wordt aan verschillende criteria getoetst. Om die reden wil ik met dit werkstuk een bescheiden bijdrage leveren aan de literatuur over Godfried Bomans.

Godfried Bomans in de literatuurgeschiedenis

Zoals opgemerkt is het opvallend dat er in de literatuurgeschiedenissen wordt geschreven over de populariteit en het succes van Bomans maar dat de meeste literatuurcritici Bomans slechts plaatsen in de marge van het literaire veld. Er bestaat dus een discrepantie tussen de waardering en het succes van Bomans en zijn status onder literatuurcritici. Om hier nader op in te gaan, zijn de

---

¹¹ Carmiggelt 1972, p. 71

¹² Fens 1972, p. 92

¹³ Aarts 2009, p. 210

literatuurgeschiedenissen uit de Universiteitsbibliotheek in Nijmegen onder de loep genomen. Hoewel er ruim zeventig literatuurgeschiedenissen beschikbaar zijn, komt de naam Bomans slechts in veertien literatuurgeschiedenissen voor. Vaak blijft het bij een vermelding van de naam, soms aangevuld met de titel van zijn bekendste verhaal '*Erik of het klein insectenboek*'. Het gaat te ver om alle titels van literatuurgeschiedenissen te noemen waarin slechts een naam genoemd wordt, daarom zullen alleen de opvallende zaken aan de orde komen.

Knuveler lijkt haast de meeste aandacht aan Bomans te besteden: de alinea die hij aan Bomans besteedt in de aanvulling op zijn literatuurgeschiedenis, is in vergelijking met anderen erg veel. Brems noemt de naam van Bomans enkele keren waardoor de auteur niet wordt besproken als een belangrijke en invloedrijke auteur maar slechts als voorbeeld dient. Bij de literatuurgeschiedenis van Brems moet echter een opmerking gemaakt worden over de beschreven tijd in de geschiedenis. Brems laat zijn literatuurgeschiedenis starten in 1945 en deze loopt door tot 2005. In deze periode was Bomans actief maar *Erik* verscheen al eerder. Ook de invloed van Nederland Leest op *Erik of het klein insectenboek* is om die reden niet opgenomen in deze literatuurgeschiedenis.

Hoewel twee belangrijke literatuurgeschiedschrijvers Bomans wél noemen, zijn er ook twee belangrijke literatuurgeschiedenissen uit de vorige eeuw die Bomans niet hebben opgenomen in het overzicht. Ten eerste is dat de literatuurgeschiedenis van Anbeek uit 1990 en ook de *NLG* uit 1993 rept met geen woord over Bomans. Echter, naast deze toonaangevende literatuurgeschiedenissen is er een aantal minder bekende literatuur die wel substantiële aandacht besteedt aan Bomans. Deze literatuur zal hieronder kort besproken worden.

Kaashoek en Schouw schreven *Levende letteren*, een literatuurgeschiedenis voor het (middelbaar) onderwijs over de literatuur vanaf de middeleeuwen tot de twintigste eeuw. Zij schrijven over Bomans en stellen vragen aan de lezer bij wat zij schrijven over de auteur; daardoor is het echt een schoolboek. Daarnaast zijn er verschillende fragmenten van verhalen van Bomans opgenomen, waaronder het eerste deel van hoofdstuk 1 van *Erik*. Kaashoek en Schouw benadrukken iedere keer weer de humoristische kant van het werk van Bomans.¹⁴

Een andere opvallende uitgave met betrekking tot Bomans is de uitgave uit 2004 van het Letterkundig Museum, geschreven door Nop Maas. Hoewel Bomans als auteur weinig aandacht krijgt van de critici, valt hij voor het Letterkundig Museum onder de noemer 'Grote collecties'¹⁵: in 2002 werd de Bomans-tentoonstelling georganiseerd waarbij onder andere de nalatenschap van Bomans werd getoond welke het Letterkundig Museum in zijn bezit heeft. Daarnaast werd Bomans samen met Simon Carmiggelt, Kees van Kooten en Kees Stip in de tentoonstelling 'Vier lichte letterheren'

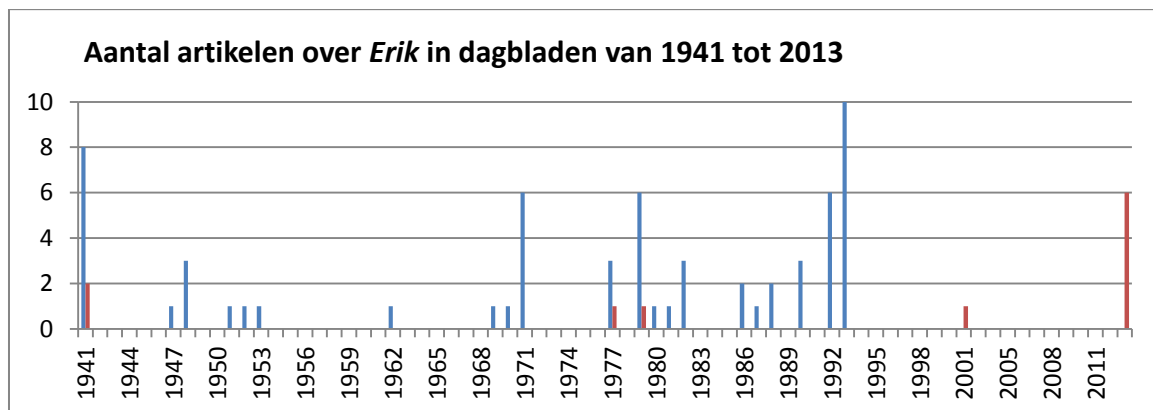
¹⁴ Kaashoek en Schouw 1990, p. 38; 222-223; 587-589; 656-658

¹⁵ Maas 2004, p. 178

opgenomen. Het Letterkundig Museum schenkt in zijn tentoonstellingen veel aandacht aan Bomans en zijn werk en het verschilt daarin ten opzichte van de aandacht die de critici aan Bomans schenken.

Godfried Bomans in de dagbladen – kwantitatieve analyse

Popelier nam in zijn uitgave over Godfried Bomans een lijst op met ‘Boekbesprekingen in dagbladen en tijdschriften’. In dat overzicht worden slechts drie besprekingen over *Erik* genoemd. In de databank Literom zijn twee recensies te vinden uit het jaar van verschijnen. Naast deze twee recensies uit 1941 staan in deze databank artikelen uit 1977, 1979 en 2001 en zeven artikelen die in 2013 verschenen. De databanken Lexisnexis en Delpher zijn veel omvangrijker: de zoekterm ‘Erik of het klein insectenboek’ levert in Lexisnexis duizend hits op uit de periode van 1992 tot nu. Vanwege de beschikbare tijd en middelen zijn deze resultaten niet in het onderzoek opgenomen. De resultaten uit Delpher zijn wel nader geanalyseerd; de zoekterm ‘Erik of het klein insectenboek’ levert hier 310 resultaten op in de periode van 1941 tot 1994. Daarbij moet gelijk worden opgemerkt dat bij deze resultaten ook de tv-programmering en de advertenties in de kranten zijn meegeteld. Als deze resultaten weggelaten worden, blijven er nog 62 artikelen over waarvan acht uit 1941. De verdeling van de artikelen uit Delpher en Literom over de jaren zijn weergegeven in Figuur 1. De resultaten uit Delpher zijn blauw gekleurd en die uit Literom zijn rood.

Figuur 1: Artikelen *Erik* (1941-1994), bron: Delpher en Literom.

In Figuur 1 is te zien dat er in de periode van 1941 tot 2013 vrij weinig aandacht is geweest voor *Erik*. Toch zijn er enkele uitschieters. Allereerst is dat natuurlijk het jaar waarin het verhaal verschijnt: in Literom zijn twee artikelen te vinden over *Erik* uit 1941 en in Delpher zijn dat er acht. Er bestaat dus een discrepantie tussen de gegevens van Popelier en de resultaten die in Delpher te vinden zijn. Andere pieken in Delpher zijn 1971, het sterfjaar van Bomans, en 1979: het jaar waarin de

televisieserie *Erik of het klein insectenboek* verschijnt bij de TROS. Ook de resultaten uit Literom vestigen de aandacht op de televisieserie uit 1979. De grootste piek ligt in 1993; in dat jaar wordt er een theatervoorstelling gemaakt over *Erik* en het manuscript van *Erik* wordt geveild. Na 1994 zijn er in Delpher geen gegevens meer te vinden, het beeld wordt dan aangevuld door de gegevens uit Literom. De belangrijkste gebeurtenissen na 1994 wat betreft *Erik of het klein insectenboek*, zijn de Bomanstentoonstelling in 2002 in het Letterkundig Museum, de première van de speelfilm *Erik of het klein insectenboek* in 2004 en de daarop gebaseerde televisieserie in 2007. Daarnaast is Nederland Leest in 2013 van invloed op de receptiegeschiedenis van *Erik*. Helaas heeft enkel die laatste gebeurtenis invloed op de resultaten uit Literom.

Godfried Bomans in de dagbladen – kwalitatieve analyse

Om tot een kwalitatieve analyse te komen, zijn de twaalf recensies uit Literom over *Erik* geanalyseerd. Uit de kwantitatieve analyse blijkt dat meer dan de helft van deze recensies verscheen in 2013 naar aanleiding van Nederland Leest. Van de drie recensies uit 1941 die Popelier noemt, is er een opgenomen in Literom. De andere recensies uit Literom verschenen in 1977, 1979 en 2001. Om de recensies nader met elkaar te kunnen vergelijken, is gebruik gemaakt van het analyse-instrument voor evaluatiedomeinen in de literatuurkritiek dat Linders en Op de Beek hebben ontworpen. Dit analyse-instrument bestaat uit drie facetten: allereerst wordt er gekeken naar de aspecten waar de recensent zich in zijn recensie op richt. Deze aspecten zijn onder meer stijl, plot en auteur (inclusief intentie). Daarna worden de eigenschappen van de aspecten belicht: dit zijn onder meer humor, identificatie en originaliteit. Ten slotte kan hier nog een kader aan toegevoegd worden waarin het voorgaande wordt vergeleken, bijvoorbeeld met teksten van andere auteurs.

Om het analyse-instrument toe te kunnen passen, is het van belang dat de twaalf recensies zeer gedetailleerd worden gelezen. Hierbij moet opgemerkt worden dat er maar één lezer was waardoor de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid niet van toepassing is.

Met behulp van het analyse-instrument zijn de verschillen in de recensies uit 1941 en 2013 nader bestudeerd. Daarnaast zijn de drie recensies uit de tussenliggende jaren geanalyseerd; daarbij viel op dat er maar weinig waarderingsregels in deze recensies voorkwamen, het artikel uit 1977 bevat zelfs helemaal geen waarderingsregels. Ook zijn twee van de drie recensies uit de tussenliggende jaren, respectievelijk 1977 en 1979, geschreven naar aanleiding van de televisieserie over *Erik*. De derde recensie, uit 2001, is niet in een krant verschenen. Omdat het aanbod van deze drie recensies zo verschillend is, zijn deze recensies niet opgenomen in het onderzoek. Daarnaast is

ook een artikel uit 2013 uit te sluiten omdat het geen recensie is. Zo blijft er een corpus van zeven recensies over: twee uit 1941 en vijf uit 2013.

Ten eerste is er gekeken naar de aspecten die in het analyse-instrument worden beschreven. Hierbij valt op dat de recensenten in 1941 dezelfde aspecten gebruiken in hun beoordeling over *Erik* als de recensenten in 2013. Hoewel de verschillende aspecten allemaal ongeveer even vaak gebruikt worden, zijn er twee belangrijke verschillen in de frequentie van de aspecten D) Plot en L) Overig (geheel). Waar de andere gebruikte aspecten in zowel 1941 als 2013 ongeveer even vaak genoemd worden in de recensies, blijkt het aantal keer voorkomen van de genoemde aspecten in beide jaren verschillend te zijn, zoals te zien is in Tabel 1.

Aspect	1941		2013	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
A) Stijl (taal, toon)	6	22,2	5	22,7
D) Plot	2	7,4	4	18,2
G) Thema (idee)	3	11,1	2	9,1
H) Symboliek	1	3,8	2	9,1
K) Auteur (incl. intentie)	6	22,2	6	27,3
L) Overig (incl. geheel)	9	33,3	3	13,6

Tabel 1: Beoordeelde aspecten (frequenties en percentages) in recensies over Erik uit 1941 en 2013

Het aspect D) Plot wordt in 2013 absoluut en percentueel vaker gebruikt dan in de recensies in 1941. In 1941 wordt dit aspect slechts twee keer aan een evaluatieve uitspraak verbonden en opvallend genoeg wordt daar beide keren de eigenschap 6) Humor aan toegevoegd. In 2013 zijn de evaluatieve uitspraken op het gebied van de plot percentueel verdrievoudigd ten opzichte van 1941. Behalve de toename van evaluatieve uitspraken op het gebied van de plot zijn ook de bijbehorende aspecten gevarieerder. Behalve dat er wederom de eigenschap 6) Humor aan toegevoegd wordt, bevatten deze evaluatieve uitspraken ook eigenschappen op het gebied van originaliteit, vitaliteit en intellect.

Het tweede aspect dat verschillend wordt gebruikt in de twee jaren is L) Overig (geheel). In 1941 zijn er significant meer evaluatieve uitspraken gedaan over dit aspect dan in 2013. De eigenschappen die bij dit aspect worden genoemd zijn gevarieerder dan voor het aspect D) Plot. Toch zijn er enkele opmerkingen te maken. In 1941 wordt aan het aspect L) Overig (geheel) viermaal de eigenschap 6) Humor toegevoegd tegenover eenmaal in 2013. Daarnaast worden ook de eigenschappen 11) Didactisch vermogen (één keer) en 15) Originaliteit (drie keer) verbonden aan dit aspect terwijl deze kenmerken in 2013 niet in relatie staan met dit aspect. De laatste eigenschap die in 1941 verbonden wordt aan aspect L), is 16) Overig. In 1941 is deze eigenschap tweemaal aan aspect L) verbonden en ook in 2013 worden dit aspect en deze eigenschap met elkaar verbonden; in totaal één keer. Met betrekking tot het aspect L) Overig is er nog een laatste opmerking te maken

wat betreft de eigenschap 4) Vitaliteit die in 2013 verbonden wordt aan dit aspect. Het is opvallend dat deze eigenschap alleen in 2013 verbonden wordt aan enkele aspecten, waaronder aspect L).

Behalve de aspecten, zijn ook de eigenschappen in kaart gebracht. Ook bij de eigenschappen zijn er duidelijke verschillen aan te wijzen tussen de twee jaren. Het valt op dat acht van de twaalf voorkomende eigenschappen maar in een van beide jaren worden beschreven. De overige vier eigenschappen worden in de recensies in 1941 en 2013 genoemd. Echter, de frequentie van voorkomen verschilt per jaar en per eigenschap. De resultaten staan in Tabel 2.

Eigenschap	1941		2013	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
2) Samenhang/ stabiliteit	1	3,2		
3) Grootte/ kracht			3	13
4) Vitaliteit			5	21,7
5) Intellect			1	4,4
6) Humor	12	37,5	3	13
8) Realiteit	2	6,2		
9) Identificatie			1	4,4
11) Didactisch vermogen	2	6,2		
13) Politiek gehalte			1	4,4
14) Moraliteit overig	2	6,2	5	21,7
15) Originaliteit	8	25	2	8,7
16) Overig	5	15,7	2	8,7

Tabel 2: Beoordeelde eigenschappen (frequenties en percentages) in recensies over Erik uit 1941 en 2013

De eigenschappen die alleen in 1941 onderdeel uitmaken van de evaluatieve uitspraken in recensies, zijn 2) Samenhang/ stabiliteit, 8) Realiteit en 11) Didactisch vermogen. Deze drie kenmerken zijn in 1941 maar weinig opgenomen in de evaluatieve uitspraken dus er kan weinig over worden opgemerkt. De eigenschappen die alleen in de recensies uit 2013 worden gebruikt zijn de eigenschappen 3) Grootte/ kracht, 4) Vitaliteit, 5) Intellect, 9) Identificatie en 13) Politiek gehalte. Daarnaast komen enkele eigenschappen in de evaluatieve uitspraken in recensies uit beide jaren voor, dat zijn 6) Humor, 14) Moraliteit overig, 15) Originaliteit en 16) Overig. Hieronder zullen enkele opvallende zaken met betrekking tot de eigenschappen besproken worden.

Ten eerste is de eigenschap 6) Humor veelbesproken in de recensies uit beide jaren. Het is echter opvallend dat in 1941 de recensenten zoveel aandacht aan humor geven terwijl in 2013 ten opzichte van 1941 minder dan de helft van de evaluatieve uitspraken over humor gaan. In 2013 schrijven recensenten over humor in relatie tot de plot en overige zaken. In 1941 is dat aanbod veel uitgebreider en wordt over alle aspecten die in de recensies aan de orde komen gesproken in de relatie tot humor. Ook de eigenschap 15) Originaliteit is in 1941 veel vaker genoemd in een evaluatieve uitspraak dan in 2013. In 1941 werd over originaliteit geschreven in relatie tot de stijl, de

auteur en overige zaken terwijl in 2013 over stijl en plot geschreven werd in die context. De laatste eigenschap waar in 1941 meer aandacht aan werd besteed dan in 2013, is 16) Overig. In 1941 werd deze eigenschap gekoppeld aan stijl, thema en overig, in 2013 werden alleen die laatste twee kenmerken toegevoegd aan deze eigenschap.

Anderzijds zijn er ook eigenschappen die in 2013 meer aandacht kregen dan in 1941. Allereerst zijn dat 3) Grootte/ kracht en 4) Vitaliteit, deze eigenschappen werden alleen in 2013 benoemd. De eigenschap 14) Moraliteit overig kreeg meer aandacht in 2013 dan in 1941. Opvallend is dat er in 2013 in dit verband vooral over de auteur zelf geschreven wordt en dat er geen opmerkingen worden gemaakt over het verhaal. Behalve de auteur wordt in dit verband ook de symboliek beschreven. In 1941 is dat anders; de enkele opmerking uit dat jaar die in relatie staat tot moraliteit betreffen de stijl en het thema.

Daarnaast zijn er nog twee eigenschappen die enkel in 2013 in evaluatieve uitspraken in recensies werden gedaan en niet in de recensies in 1941 naar voren komen. De eigenschap 3) Grootte/ kracht wordt beschreven in relatie tot de stijl en de auteur. Aan de laatste eigenschap 4) Vitaliteit wordt in 2013 vijf keer in een evaluatieve uitspraak gerefereerd. Daarbij gaat het driemaal over de stijl, eenmaal over de plot en een keer om het aspect overig.

De aspecten en eigenschappen van een evaluatieve uitspraak vormen samen het evaluatiedomein. Daarnaast kan aan de domeincode volgens Linders en Op de Beek ook nog een derde kenmerk toegevoegd worden: het kader, waarmee een evaluatieve uitspraak in relatie tot bijvoorbeeld andere teksten of auteurs gerekend wordt. Echter, alleen in 1941 gebeurde dit en slechts eenmaal, waardoor dit hier niet besproken wordt.

Los van het analyse-instrument schrijven veel recensenten in 2013 over *Erik* in relatie tot de actie Nederland Leest. Daarbij worden de voorwaarden van de actie behandeld en al dan niet getoetst aan het verhaal. Om in aanmerking te komen voor Nederland Leest, moet een boek literaire waarde hebben, niet recent zijn, geschikt voor een breed publiek en aanleiding geven tot discussie. Hoewel de uitkomsten van deze criteria deels gebaseerd zijn op meningen, kunnen enkele criteria zonder discussie aan *Erik* worden toegekend.¹⁶

Conclusie

Uit het onderzoek is gebleken dat Godfried Bomans wel gewaardeerd werd maar weinig aandacht krijgt in de literatuurgeschiedenis. Er blijkt een discrepantie te bestaan tussen de erkenning en waardering door het publiek en de erkenning en waardering door de literatuurcritici. In de

---

¹⁶ Website Nederland Leest; Over Nederland Leest

literatuurgeschiedenissen wordt Bomans vaak alleen als voorbeeld genoemd. Daarnaast valt het op dat Bomans in alle literatuurgeschiedenissen waarin hij wordt genoemd onder het humoristische genre wordt geplaatst en daarnaast wordt in veel gevallen de populariteit en bekendheid van de schrijver opgemerkt. Het mag opmerkelijk genoemd worden dat behalve die vermelding er verder niet over uitgeweid wordt. Van de populariteit onder het lezerspubliek is in de literatuurgeschiedenissen weinig terug te vinden. Het meest opmerkelijke gegeven is dat Bomans in twee belangrijke literatuurgeschiedenissen uit de twintigste eeuw, te weten *Anbeek* en de *NLG*, niet genoemd wordt.

Wat betreft de dagbladkritiek kunnen we concluderen dat er weinig is gepubliceerd over *Erik* en Godfried Bomans: van de 54 jaar waarvan Delpher gegevens heeft, zijn er in totaal 62 artikelen over *Erik* en Godfried Bomans verschenen. Dat er voor een vermelding in de krant zich eerst een bijzondere gebeurtenis moet voordoen, geeft aan dat er weinig aandacht is voor Bomans. Daarnaast valt het op dat in Delpher slechts acht recensies uit 1941 staan; de critici lieten Bomans behoorlijk links liggen. Het publiek denkt daar echter anders over blijkens de tien herdrukken in 1941. Wellicht hebben daar de vele advertenties in kranten een bijdrage aan want hoewel er weinig artikelen verschenen, werd voor *Erik* wel veel reclame gemaakt. Die vermeldingen zijn echter in Figuur 1 niet opgenomen omdat deze inhoudelijk niet over *Erik* gaan.

Als er daarnaast gekeken wordt naar de recensies uit Literom, valt het op dat zeven van de twaalf artikelen verschenen in 2013. Naar aanleiding van Nederland Leest is er veel meer aandacht in kranten voor *Erik* dan in 1941. De evaluatiedomeinen worden in 2013 ook anders ingevuld dan in 1941 en het opmerkelijkste daarbij is dat het kenmerk 4) Vitaliteit veel aandacht verdient in 2013. Dit kenmerk wordt vooral gekoppeld aan aspect A) Stijl (taal/ toon) en daarnaast wordt ook aan het kenmerk 3) Grootte/ kracht enkel in 2013 gerefereerd. De conclusie die hieraan te verbinden is, is het gegeven dat de recensenten in 2013 terugkijken op ruim zeventig jaar *Erik of het klein insectenboek*. Een belangrijk deel van de evaluatieve uitspraken heeft betrekking op het gegeven of het verhaal de tand des tijds heeft doorstaan. Hoewel de meningen daarover verschillen, is het wel een feit dat er weer aandacht is voor het verhaal.

Behalve in boekvorm verscheen *Erik of het klein insectenboek* ook als televisieserie en als speelfilm. Uit deze gegevens kunnen we de conclusie trekken dat *Erik* ook in deze eeuw nog steeds levensvatbaar is en dat bewijst ook de actie Nederland Leest. Naar aanleiding van Nederland Leest is het belangrijk om over de literaire waarde van *Erik* te discussiëren. Het merendeel van de recensenten kent het verhaal ruim zeventig jaar na dato die waarde alsnog toe. Veel recensenten prijzen het gegeven dat *Erik* een breed publiek aanspreekt: voor jonge lezers is het verhaal een sprookje terwijl oudere lezers de diepere laag van het verhaal herkennen. Daarnaast is ook de positie van Bomans vatbaar voor discussie: is het terecht dat Bomans zich slechts in de marge van het

literaire veld bevindt? Het verhaal van Bomans roept veel vragen op die zich goed lenen voor een discussie, een belangrijk gegeven om een verhaal te kiezen voor Nederland Leest.

Godfried Bomans is een opmerkelijk auteur: zeer geliefd bij lezers maar voor het literaire veld niet interessant genoeg. Wat echter opvalt, is dat de aandacht van het literaire veld in 2013 veel groter is dan tijdens het leven van Bomans. Omgekeerd lijkt het lezerspubliek in de vorige eeuw meer waardering te hebben voor Bomans dan in de 21ste eeuw. Echter, dit onderzoek gaat in op de literaire kritiek en het laat het leespubliek grotendeels buiten beschouwing waardoor op basis van dit onderzoek daar slechts over gespeculeerd kan worden. Verder werden voor dit onderzoek alle beschikbare gedigitaliseerde kranten uit verschillende databanken geanalyseerd. Op basis van dit onderzoek wil ik twee aanbevelingen doen voor toekomstig onderzoek. Ten eerste is het interessant om de waardering van het werk van Godfried Bomans onder lezers te onderzoeken, daar dit zeer goed aansluit op dit onderzoek naar waardering door critici. Ten tweede kan in vervolgonderzoek onderscheid worden gemaakt tussen de regionale dag- en weekbladen en de gerenommeerde media. Door de recensies uit verschillende media met elkaar te vergelijken, kan er nader worden ingegaan op de invloed van recensies uit een bepaald medium.

Wat de waardering van Godfried Bomans betreft blijken de twee verschillende visies maar deels met elkaar verenigd te kunnen worden. Het leespubliek heeft het al lang geleden ontdekt: Bomans is een groot schrijver. Het wordt tijd dat de literatuurcritici die reputatie van Bomans ook ontdekken.

Literatuur

Aarts, J., *Drukke tijden. Bomansstudies deel 2*. Soest: Boekscout.nl, 2009.

Anbeek, T., *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1990 [tweede druk].

Anoniem, 'Gaat tot de mieren: Godfried Bomans. Erik (of het klein insectenboek)', in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. 08-02-1941.

Anoniem, 'Het klein insectenboek: humor van Godfried Bomans', in: *De Tijd*. 23-02-1941.

Bomans, G., *Dickens, waar zijn uw spoken? Met een inleiding en een In memoriam door Michel van der Plas*. Amsterdam: Elsevier, 1972.

Bomans, G., *Erik of het klein insectenboek*. Amsterdam: Meulenhoff Boekeryj bv, 2013 (zevenenvijftigste druk) [1941].

Brems, H., *Altijd weer die vogels die nesten beginnen: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006.

Carmiggelt, S., 'Een groot schrijver. Je mag het alleen niet zeggen', in: Plas, M. van der, *Herinneringen aan Godfried Bomans*. Amsterdam: Elsevier, 1972, p. 69-71.

Fens, K., 'Verdwijnen en laten verdwijnen', in: Plas, M. van der, *Herinneringen aan Godfried Bomans*. Amsterdam: Elsevier, 1972, p. 82-92.

Jong, A. de, 'Nederland leest Bomans', in: *De Telegraaf*. 01-11-2013.

Kaashoek, P.M. en Schouw, Th., *Levende letteren*. Leiden: Spruyt, Van Mantgem & De Does 1990.

Knuvelde, G.P.M., *Beknopt handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. Den Bosch: Malmberg, 1982 [10^e druk].

Linders, Y. & Op de Beek, E., 'Evaluatiedomeinen in de Nederlandse literatuurkritiek', in: W. Spooren, M. Onrust, & J. Sanders (Ed.), *Studies in taalbeheersing 3*. Assen: Van Gorcum, 2009, p. 247–258.

List, G. van der, 'Sprankelend sprookje', in: *Elsevier*. Amsterdam: Elsevier 26-10-2013.

Maas, N., *Werken voor de eeuwigheid. Een geschiedenis van het Letterkundig Museum*. Amsterdam / Antwerpen: Meulenhoff, 2004.

Nederland Leest; Over Nederland Leest. Voor het laatst geraadpleegd op 3 juli 2015.

www.nederlandleest.nl/over-nll.html

Plas, M. van der, *Herinneringen aan Godfried Bomans*. Amsterdam: Elsevier, 1972, p. 10-36.

Plas, M. van der, 'Godfried Jan Arnold Bomans', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1971-1972*. Leiden: E.J. Brill, 1973, p. 96-104.

Popelier, E., *Godfried Bomans*. Nijmegen: Gottmer, 1981.

Rees, C.J. van, 'Consensusvorming in de literatuurkritiek', in: H. Verdaasdonk (red.), *De regels van de smaak*. Amsterdam: Joost Nijsen, 1985, p. 59-85.

Rhee, A. van, 'Erik of het klein insectenboek is nog steeds een pareltje', in: *AD/Utrechts Nieuwsblad*. 01-11-2013.

Schenkeveld–Van der Dussen, M.A. (red.), *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff, 1993.

Veen, T. de, 'Mieren, mestkevers en dan weer naar huis', in: *NRC Handelsblad*. 01-11-2013.

Velzen, J. van der, 'Sprookjesachtig, onnavolgbaar in stijl', in: *Trouw*. 01-11-2013.